

İnanç ve Sözlü Kültür Bağlamında Dilin Yetersizliği Sorunu

Şahin Filiz

Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, 070058 Antalya/TÜRKİYE
sfiliz@akdeniz.edu.tr

Geliş tarihi: 21.11.2016, Yayına kabul tarihi: 08.12.2016

Özet

Kültürün kapsamı ve derinliği, neredeyse sadece semboller ve simgeler dizgesi olan dil ile somutlaştırabilmektedir. Kültür, düşünce ya da düşüncenin konusu olan “şey”i veya “idea”yı adlandırmak bakımından da kullanıldığı zaman dil-kültür ilişkisi aynı zamanda dil-düşünce ilişkisi tamlamasıyla adlandırılabilir. Dilin bir kültür ya da düşünceye ait olan “şey”iye da “idea”yı tümüyle temsil etmesinin önünde, inanç ve inancın gittikçe etkisi altına giren sözlü kültürün ağırlığı, hatta belirleyiciliği bir engel olarak değerlendirilmelidir. İnanç alanı ve bu alanla ilgili sınırlı kavramlar, geriye kalan daha geniş bir yaşam alanını ve bu alandan doğan kültürü sınırsızca belirlemekte; kendi alanı dışına yayılarak toplumsal iletişimi zorlaştırmaktadır. Kaza, kader, Tanrı, iman, tevekkül vb. inanç kavramları, çoğunlukla nesnel karakter taşıyan kültürel ve toplumsal alanları öznelştirmekte; kendi dışındaki deneylenebilir gerçekliklerle (yani düşünce ve ideaları, nesnelere) ve somut kültürel alanlara ilişkin ‘şeyler’le ilişkisini kesmektedir. İnanç kavramlarının hegemonik kültürel baskısı yüzünden şeylerle ilişkisi öznelleşen dil, o şeyleri temsil etme yetersizliği tehlikesi ile karşı karşıya gelmektedir.

Bu tehlike yalnız bu kadarla kalmamakta, sözlü kültürü de kendi inanç kavramlaştırmasının nesnesi haline getirmektedir. Gerçekliklerinden ve somut yaşam biçimlerinin ürettiği kültürel idea ve yapıp-etmelerden soyutlanmış bir dil, öznel bir inancı nesnel toplumsal iletişim modeline dönüştürdüğü gibi, sözlü kültürü de gerçekliğinden kopararak günlük ve altı boş tartışmalara çevirerek sıradanlaştırmaktadır. Böylece dil, işaret ettiği ya da simgelediği şeylerden, yani gerçekliklerden uzlaşmakta; iletişim sırf inanç alanı ve onun etkilediği sözlü kültürün dar sınırları içine hapsolmektedir. Bu da iletişimi doğrudan olumsuz biçimde etkilemekle kalmamakta, toplumda dilin ve düşüncenin zayıflamasına yol açmaktadır.

Sorunun çözümü, dil-kültür ilişkisinde inanç alanı ile nesnel kültürel alanın sınırlarını felsefi kavramlaştırma yoluyla yeniden gözden geçirmektir. İnanç alanının ve kavramlarının, ayrıştırılması ve simgeledikleri alanın özneliği içinde mevcut kültüre ait olup olmadıklarını saptamak gerekmektedir. Bir dilde hiçbir sözcük, kendi alanı ve konusu dışında herhangi bir şeyi ya da düşünceyi temsil edemez. Çünkü kültür dile bağlı olduğu kadar dil de kültüre bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kültür, İnanç, Düşünce

The Problem of Language Inadequacy in the Context of Belief and Oral Culture

Abstract

The comprehensiveness and profoundness of culture can only be embodied in a language which consists of signs and symbols. When the thing or the idea that governs one's thought is considered, language and culture can easily be viewed as language and thought. The dominance and decisiveness of oral culture which increasingly governed by faith is considered as a hindrance for a language in the way of signifying a thing or an idea in a culture or a thought. The field of faith and its limited terminology identifies the remaining fields of life and its culture limitlessly, thus, by overflowing its own field, it obstructs the social communication. Some belief terms such as accident, destiny, God, faith, trust, etc. subjectify the cultural and social fields holding an objective nature and it ceases the connection between itself and anything other than itself existing in the concrete cultural fields which can be experienced, namely, thoughts, ideas and objects.

The language which became subjective because of the hegemonic cultural domination of the belief terms is in danger of being incompetent to represent things. This danger also dominates the oral culture by using it as a device to conceptualize its notions.

A language which is isolated from realities and cultural ideas and phenomena stemming from perceptible fields of live, transforms a subjective faith into a model of social communication and by untying the connection between realities and oral culture, it makes oral culture useless and nondescript.

The language, thus, is unable to signify the things and realities as it is used to do, and the communication is trapped between faith field and oral culture which is affected by the faith.

Keywords: Language, Culture, Faith, Thought

Felsefe, Kültür ve Dil

Felsefe, insan kültürünün bireysel şekillerini çözümlenmekle birlikte, bu girişimini yeterli görmez. Bireysel şekilleri içeren evrensel bireşime ulaşarak bütüncül bir görüş, bir ideoloji ya da düşünce dizgesi kurmaya uğraşır. Din, sanat, bilim ve dile, felsefe bu bireysel biçimlerin ortak teması olarak bakar. Felsefenin görevi bu temayı duyulur ve anlaşılabilir hale getirmeyi görev edinmektir (Cassirer, 1997: 127, 13).

Duyulur ve anlaşılır bütün haline getirilen insanlığın bu ortak somut varlıkları dil-kültür ilişkisi açısından bakıldığında beden-kan veya yüzme yeteneği-su temsilleri ile anlatılabilir. Dil beden, kültür kan gibidir. Başka bir benzetmeyle söyleyecek olursak, dil yüzme yeteneği, kültür su gibidir. İlk benzetme dilin yaşayan bir organizma olduğunu; ikincisi ise dilin, iletişimin en vazgeçilemez aracı olduğunu belirler (Wenying, 2000: 54 (4) 328-334). Dil bu benzetmelerde kültüre göre daha araçsal ve biçimsel bir dizgenin ifadesi olmaktadır. Kültürlerin farklılığına ve farklı şeylere atıfta bulunmasına rağmen, dil, aynı formları kullanır. Bu da kültürün dilden daha canlı ve geniş bir evrene yerleşik olduğunu göstermektedir.

Modernizmle çağdaşlaşma arasındaki ilişki ve farklılık, dil ile kültür arasındaki ilişki ve farklılıklara benzemektedir.

Modernizm tıpkı dil gibi biçimseldir. Biçimsel gerekleri yerine getirmekle tamam olur. Çağdaşlaşma ise kültür gibidir (Yavuz, 1998:95). Bu bakımdan kültüre benzer. Kültür içerikli, anlam yüklü ve insanlığın ortak somut varlıklarını potansiyel olarak bünyesinde taşıyan bir canlıdır. Dil gibi, bir yandan gerçekliği örten, diğer yandan da bu örtüyü açmaya çalışan dualistik bir dizge değildir.

Dil bu bakımdan bütün imkanları ve yine aynı zamanda bütün riskleri taşıyan bir araçtır. O, hem bir imkanlar, hem de yoksunluklar dizgesidir. Dil, düşünce ve kültürden ancak, en etkili ögesi olan

kelimeyle kısmi bir adlandırma yoluyla bir takım temsillere ulaşabilir. Dilin gücü, bu temsiller ile anlamları arasındaki boşluğu azalttığı ölçüde ortaya çıkabilir.

Bu boşluğu ya da boşluğun azlığı ya da çokluğunu felsefe yoluyla tespit edebiliriz. Felsefe dili, düşünce ile ilişkilendirerek bu tespiti yapabilmemizde biricik yol ve yöntem sayılır.

Dilin Düşünceyi Temsil Gücü ve Sınırı

Genel olarak dil, düşünce, duygu ve isteklerin bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir (Aksan, 2000:115-120). Ancak düşünce dili belirler; tersi olmaz. Dil de düşünceyi biçimlendirir. Dilin gücü düşüncenin gücü ölçüsünde ortaya çıkar. Ne ki, eksik ve yetersiz bir dil, sağlam bir düşünce kuramaz. Gerçi düşünce olmadan dil ortaya çıkmaz ama, ortaya çıkan dil, düşünceyi tüm gerçekliği ile kuşatmada yetersiz kalırsa, gücü ve potansiyeli ne olursa olsun, düşünce de ortaya çıkamaz; kendini belirtebilir. Dil belki varlığını düşünceye borçludur ama düşünce de temsil edilme imkanını; kendini kurma yolunu dille yakalayabilir.

Platon Kratylos'ta dilin ses, özne ve yüklemeler yardımıyla düşünceyi anlaşılır duruma getirdiğini söyler. Dil bununla da kalmaz; düşünceyi bildirişmenin (communication) konusu yapar. Bildirişme, bir bilginin, bir niyetin ilkel veya kamil bir işaret dizgisinden yararlanılarak bir zihinden başka bir zihne ya da merkeze ulaştırılması demektir. Şifreleme ise, konuşanın zihindeki düşünce ve kavramları şifrelemesidir. Dinleyen, şifreleri çözüp dil işaretini tasarıma çevirir ve anlamaya çalışır. İletişim bu şekilde gerçekleşir.

Platon'un dediği gibi, şeylere adları veren biziz. Yani önce adlar ve hangi şeye hangi adı vereceğimize ilişkin idealar zihnimizde oluşur. Düşüncemizle olgunlaşır, sonra da her bir adı, John

Hospers'in söylediği gibi, şeylere etiket olarak yapıştırdınız(Hospers, 1967:28-38). Platon, dili iç konuşma ile başlatır. Kendi kendine diyalog, kelimelerle henüz vücut bulmamış düşüncenin zihinde ve ruhtaki devinimidir. Bu bakımdan düşünce, tüm genişliği ve derinliği ile dilsel sembollere kısmen taşınabilir. Büyük çoğunluğu düşünce evreni içinde etiketlenmeyi bekler. Dil, yeterliliğini artırdıkça potansiyel durum fiili ifadeye dönüşür.

Platon dilin düşünceyi temsilde yetersiz olduğunu bildirir. Ona göre dil, şeylerin hakikatlerini temsilde yetersizdir. Bu yüzden düşünce dile emanet edilemez. O halde dil, hakikati akletmede hem bir imkan, hem bir engeldir (Altınörs, 2007: 28 (1) 398-401).

Aristoteles aşağı-yukarı hocası Platon gibi düşünür. Ona göre dil, düşünceler kadar her türlü etkilenimin dışı vurulmasıdır. Dilin tek işlevi doğru ya da yanlış bildirimlerde bulunmak değildir. Dil, düşünceyi her zaman uygun yansıtamaz (Altınörs, 2007: 398-401). Aristoteles dilin düşünceyi birebir yansıtamadığını belirtmekle, hocasıyla aynı kanaati paylaşır. Ama dili her türlü etkilenimin dışı vurulması olarak tanımlarken, Platon'un hakikatler dil ile kuşatılmayacak kadar geniştir, görüşüne katılmamış olur. Bununla beraber her iki filozof, dilin düşünce karşısında yetersizliği sorunuyla karşı karşıya bulunduğu hemfikirdirler.

Langacker dilin düşünce karşısında yetersizliği fikrini bu filozoflarla paylaşır. Ona göre müzik besteleme, heykel yapma dile bağlı değildir. Çünkü bazen düşüncelerimizi anlatacak sözcük bulunmaz. Düşünmenin en büyük bölümü dille ilgili olmakla birlikte düşünme dilden ayrı var olabilir. Zihin yorgunluğu, ruhsal durum, fiziksel şartlar ve kültür düzeyi dil-düşünme ilişkisini etkiler (Aksan, 2000:64-65). Dilin en etkili ögesi sözcükler olmakla birlikte, şeyleri; düşünmenin tüm yapı ve kısımlarını temsil etmekte yetersiz kalabilir. Üstelik somut olgu ve şeyleri bile sözcüklerin tamı tamına ifade edebildikleri

tartışmalıdır. Bu tartışma düşünme ve düşünce evreninde çok daha yoğun olacaktır. O halde dil düşünceyi temsil ederken doğruluk değil anlam kıstasına göre temsil edebilecektir. Başka bir deyişle, sözcüklerin şeylerle ilişkisi her zaman doğruluk-yanlıklık ölçütlerine bağlanarak açıklanamaz.

Sözcüklerin Şeylerle İlişkisi

Kelimeler ya da sözcükler, şeyleri temsil eder. Bu temsilde anlamlar kelimelere yüklenmiştir. Kelime ile şeyler arasında temsilden söz etsek de, bunların her zaman birebir örtüştükleri söylenemez. Başka deyişle, herhangi bir şeyi temsil eden bir kelime, her zaman ve her koşulda o şeyin kendisini ya da bütün anlamlarını içermeyebilir. Temsil ve içerme bu bakımdan aynı şeyler değildir. Bir kere sözcükler ile şeyler arasında bilgikuramsal açıdan doğruluk-yanlılıktan söz edemeyiz. Çünkü ikisi arasında doğruluk değil, anlam esastır.

Peki, anlam nedir? Anlamın anlamları var mıdır?

İşaret, sebep, etki, niyet, amaç ve "...nin anlamı nedir?" sorusu, anlamın anlamlarıdır (Hospers, 1967:15-25). Şeyi temsil eden sözcük, bunlardan biri ya da birkaçını içermelidir. Sözcük-şey ilişkisi olgusal iken, sözcük-sözcük ilişkisi tinseldir. Gerçi sözcük-şey tanımlamasını da salt olgusal düzeyde göremeyiz. Doğabilimsel yöntem dışında tarihsel toplumsal yöntem, her iki ilişki türünün anlam evrenini daha geniş sınırlar içerisinde kavrayabilir. Tinsel bakış hem olgusal hem de kültürel olana, olgusal bakıştan daha verimli bir şekilde uygulanabilir.

Dilthey'a göre, tin bilimleri ve özellikle tarih bilimi, "tüm tarihsel fenomenlerde yaşamaya geçmiş olan" bazı temel ve taşıyıcı öğeler saptayabilirler. Dilthey'in "yaşama kalıpları", "nesnelleşmeler" adını verdiği bu temel ve taşıyıcı öğelerin başında dil gelir; hatta dil, tarihsel olayları anlamamıza en elverişli nesnelleşme türü

sayılabilir. Çünkü Dilthey için dil, her tarihsel dönemde “anlamın taşıyıcısı” olmuştur ve Vico gibi onun için de filoloji, tarihe yönelme konusunda bir temel işleve sahiptir. Dil, her tarihsel dönemin kendini dışa vurduğu, nesnelleştiği ortamdır. Dilthey’a göre “her tarihsel dönemde yaşamın belli değerleri içerilmiştir ve tarihin tüm velvelesi bu değerler çevresinde dolanır. Bir tarihsel döneme damgasını vuran değerler ise, o dönemin anlamlarının taşıyıcısı olarak dilde saptanabilirler (Özlem, 2008:80-113).

İşaret bilimi, yani semioloji, alanları ve inceleme yolları bakımından ruhbilim ve toplum bilimiyle sıkı ilişkilidir. Semioloji, anlaşmayı sağlayan bütün işaretleri içine alan bir bilimdir. Dolayısıyla bilgi, kuramıyla doğrudan doğruya ilişkili olması tabiidir.

Yapısal dilbilimin, dönüşümlü-üretimsel dilbilimin kurucusu Noam Chomsky, dil yeterliliği ve dilin güncel kullanımını birbirinden ayırır. Dil yeterliliği, bir edimdir (competence). Ona göre dilin söz dizimi dizgesinden yararlanarak anadildeki sonsuz sözcük öbeklerini, tümceleri üretebilme yeteneğinin konuşan ve dinleyeninde elde etmesi, dil yeterliliğini gösterir (Aksan, 2000:54-55, 72). Tersine durumda dil yetersizliği var demektir. Dil yeterliliği düzeyi, dilin somut durumlarda dilin güncel kullanış (performance) düzeyini belirler.

Dilin yetersizliği sorunu yalnız edim ve güncel kullanış noktasında ortaya çıkmaz. Belki bu sorun en çok fazla, nesnelere ve şeylere adlandırırken kendini gösterir. Adlandırmalar için nesnellikten söz etmek mümkün değildir. Adlandırılanın nesne ya da olgu olması, adlandırmayı nesnel kılmaz. Peki, o halde bir ulus ya da bir topluluk, masaya ‘masa’, kaleme ‘kalem’ demekle neden müşterek davranırlar? Bu nesnellik değil midir? 19. Yüzyılın temel bilimsel paradigması olan Olguculuk açısından bu tür bir nesnellik yoktur. Ancak tinselcilik açısından bakıldığında, toplumsal adlandırmalarda

genel kabul, tarihsel-toplumsal bir nesnellik ifade etmektedir. Ne olursa olsun adlandırmayı nesnellikten çok, soyut düşünebilme ve dildeki yetenekle ilişkilendirmek daha anlamlı olacaktır.

Adlandırmadan önce, adlandırılanın verilen adla zihinsel evrede düşünsel bir bağının kurulması gerekir. Bu bağ, algı olmalıdır.

Dil-Algı

Dilden önce herhangi bir algıdan söz edilemeyeceğini; belirlilik kazandırırca algının ancak o taktirde algı olabileceğini, dil belirtik kılmasa, algının ortaya çıkamayacağını savunanlar vardır. Böyle düşünenlere göre algı, dille düzenlenen bir farkına varmadır. Dil böylece nitelenemeyen bir şeyi algıya çevirir (Uygur, 1996: 14-20). Dil gerçekten dil öncesi durumu belirtik kılar. Dil olmadan hiçbir algı, duyum ya da düşünme belirtik değildir. Bunların farkına ancak dille varabiliriz. Bunlar tartışma götürmez. Ancak dil öncesi zihin durumunun ham verisi olarak algının biricik akt olduğunu savunamayız. Çünkü dil öncesi durum sadece naiv ve belirtik kılınmaya muhtaç bir algı durumundan ibaret değildir. Belki daha fazlasından bahsetmek gerekir. Düşünme aktı, dil öncesi durumun algıdan öte, geniş, kapsamlı ve karmaşık bir süreç olduğunu anlatmaktadır. Başka bir deyişle, dil düşünceyi tüm genişliği ve derinliği ile kavramaya; temsil etmeye yarayışlı dizgedir ama onun varlığı tam da düşünceye bağlıdır. Hatta salt algıdan söz etsek bile, dili algı belirler, tersi değil. Eğer öyle olsaydı, dili en az kusurla kullanabilen herkes, en iyi algılayan ve en tutarlı kişiler olurlardı. Hitabet sanatı, algı ve düşünme aktı için yanılmaz bir ölçüt olurdu. Oysa hiç böyle değildir. Dil, önceden var olmayan bir düşünce meydana getiremez.

İletişim konusunda aynı tespit geçerlidir. Niyetli ya da niyetsiz dil davranışlarının (Dökmen, 1996:27) tümünde dili önceleyen duygusal, duyumsal ve düşünsel bir zemin vardır.

Algı/düşünme-dil sıralaması, kişi-içi iletişim, düşünce-dil; kişilerarası iletişim dil-kültür, örgütler ve kitleler iletişimi ise kültür-medeniyet çiftlemelerindeki sırayı takip eder. Yani, doğal olarak birinciler önce, ikinciler sonradır. Başka türlü dendiğinde, dil hep algı, duyum duygu ve kültürden sonradır. Bununla birlikte dil, işlediği ve adlandırdığı bu zemin üzerinde kendini geliştirme fırsatı bulur. Bu zemin ne kadar zengin ve içerikli olursa dil de o denli kendini geliştirme ve derinleştirme ortağı bulur.

Ancak belirtmek gerekir ki Descartes'ın haklı olarak vurguladığı gibi, insanlar dilin adlandırdığı şeylerden çok, adlara yani sözcüklere dikkat ederler. Anlamadıkları terimleri, anladıkları ya da anlamlarını bildiğine inandıkları insanların anladıklarına inanarak onaylarlar. Şeylerden çok, onları belirttik kılan kelimelerin hatırdaki tutulması daha kolay gelir. Şeyler böylece yeterince kavranılmadan kelimelerle düşünme alışkanlığı kökleşir ki, asıl tehlike budur (Altınörs, 2007:395). Araştırmalar, insanların günlük yaşamda birbirilerinin ne söylediklerinden ziyade, nasıl söylediklerine dikkat ettiklerini göstermektedir. Diğer taraftan bu, semantik öğeler kadar dil-ötesi öğelerin de iletişimde etkili olduğunu bildirir (Dökmen, 1996:27). Bir şeyin nasıl söylendiği, adlarla yetinmenin de ötesine geçip adların vurgusu ve seslendirme tarzıyla yetinme düzeyine gerilemek anlamına gelmektedir.

Gerek varlıkların adlandırılışında beliren ayrımlar, gerek sözcüklerin dilden dile değişen kullanımları, gerekse kültür ve yaşam koşullarındaki başlıklar insanoğlunun, çevreyi ve gerçeği dile getirirken nesnel davranmadığını göstermektedir. Diller, gerçeği ve dünyayı değil, onların insanoğlunun zihin süzgecinden geçmiş biçimlerini yansıtmaktadır (Aksan, 2000:72).

Zihin süzgecinden geçirilerek gerçekler ve dünyanın insanlaştırılması, kültür adını alır. Kültür, son kertede dille belirttik hale

gelir. İnsanlaştırma süreci, dille adlandırılma aşamasına gelmeden önce çok karmaşık bir arke olarak vardır ve sürekli kendini üretir. Dil üreten özne değil, adlandırılan ve haber veren öznedir.

Kültür-Dil

Tıpkı algı gibi, kültür dilden öncedir, demiştim. Çünkü dil, kültürün bir dalı, bir alanı ve bir boyutundan başka bir şey değildir. Bunun yanında dil, yalnızca kültürün taşıyıcısı değil, zaman ve uzay doğrultularında genişleyip yayılmasını da dile borçludur (Uygur, 1996: 14-20) Dil kültürden etkilenir; çünkü kültürü adlandıran ve taşıyan odur.

Kültür, tarih içinde var olur. Bu bakımdan tarih olmadan kültür var olamaz; yaşayamaz. Toplumsal-tarihsel kültürel öğeler, o toplumun yaşam biçimlerini anlamlandıran ve belirleyen dini, geleneksel ve görenek dinamikleridir. Acaba toplum, sahip olduğu kültürle, kültürel mirasla tözsel bir ilişki içinde midir? Yoksa bu ilişki salt işlevsel midir?

Ziya Gökalp'e göre bu ilişki tözsel; veya onun deyişiyle, kalıtımsal değildir. Şöyle der: "Tarih öncesi zamanlarda bile saf kavim bulunmazsa, tarihsel dönemlerdeki kavimsel karışmalardan sonra, artık saf bir kavim aramak anlamsız olmaz mı? Bundan başka, toplumbilime göre, bireyler dünyaya gelirken toplumsal nitelikleri olmaksızın gelirler. Yani toplumsal vicdanlarından/bilinçlerinden hiç birini birlikte getiremezler. Bunların hepsini, sonraları eğitim yoluyla toplumdan alırlar. Demek ki toplumsal nitelikler bedensel kalıtımla geçmez; yalnız eğitim yoluyla geçer. Öyleyse, kavimselliğin, ulusal özyapı bakımından da hiçbir rolü yok demektir" (Ziya Gökalp 2009: 42-48).

Toplumun kültürle olan alakasını tözsel nedenlere bağlayan görüş, Ziya Gökalp'e göre, eski toplumlardaki dinsel ülküden kaynaklanmaktadır. İnanç ve sözlü kültür, dilin yetersizliğine neden olmak ve aynı zamanda da yetersizliğini göstermekten

sorumludur. Bunun temelinde ise, din ya da dine eklenen inançsal ve sözlü kültür yer almaktadır. Ziya Gökalp şöyle der: “Kavimsel saflık hiçbir toplumda bulunmamakla birlikte, eski toplumlar, kavim ülküsünü izlerlerdi. Bunun nedeni ise dinsel idi; çünkü o toplumlarda mabud, yalnız kendi dölünden bulunanlara mabudluk etmek isterdi” (Ziya Gökalp, 2009: 41-44).

Simgesel biçimler felsefesi, insanın özüne veya doğasına ilişkin tanımın, tözsel değil, işlevsel olduğunu; insanlığın insan aracılığıyla değil, insanın insanlık aracılığıyla açıklaması gerektiğini söylerken Ziya Gökalp’e koştur bir tespitte bulunmaktadır. Aynı bağlamda, Ernst Cassirer’e göre insanın ayırıcı göstergesi, metafizik doğası olmayıp yaptığı işidir. İnsanlık halkasını tamamlayıp belirleyen bu iş, insan etkinliklerinin bir dizgesidir. Dil, söylenece, din, sanat, bilim tarih bu halkanın öğeleri ve çeşitli dilimleridir. Dil, sanat, söylenece, din hiç de soyutlanmamış, rastgele yaratılar değildir. Onlar ortak bir bağla bir arada tutulmaktadır. Ama bu bağ skolastik düşüncede düşünüldüğü ve betimlendiği gibi bir vinculum substantiale, yani tözsel bağ olmayıp daha çok bir vinculum functionale yani işlevsel bir bağdır.

Dil toplumbilimi ya da dilsel toplumbilimcilerden Antoine Meillet dili, toplumsal yapının oluşturduğu değişik katmanların bileşimi olarak tanımlarken, yaşam biçiminin dilde ortaya çıktığını vurgular. Dili düşünce ve kültür belirler, ama düşünce ve kültürün iz ve anlamlarına dil yoluyla ulaşabilir. Nitekim W. von Humboldt buna inanır. Dilden kültüre, oradanda bir toplumun dünya görüşüne inilebilir. Bir ulusun dili, onun ruhunu yansıtır. Diller bu bakımdan ulusların tinsel özelliklerinden kurulur. Her toplumun tını farklı olduğu için, dilinin yapısı da farklıdır. Her dilde özel bir dünya görüşü saklıdır. Doğan Aksan’a göre de bir ulusun kültürünü sadece dil yoluyla bile çözümleyebiliriz. Diğer deyişle, bir ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri,

dünya görüşü, çeşitli nitelikleri ve hatta tarih boyunca bir toplumda meydana gelen çeşitli olaylar üzerinde hiçbir bilgimiz olmasa, yalnızca dilbilim incelemeleriyle, bu dilin söz varlığının, söz hazinesinin derinliğine inerek bütün bu konularda çok değerli bilgiler ve güvenilir ipuçları elde edebiliriz (Aksan, 2000:64-65).

Kültürü oluşturan ve hatta bazen kendi başına yaratan en önemli özne dindir. Dinsel kavramlar soyut ve tanımlanması olgusal şeylerden farklı olan kavramlardır. Dinin özünü inanç meydana getirdiği için dine ait kavramlar metafiziksel doğaya sahiptir. Somut kültür varlıklarını ve kültürel öğeleri bile adlandırmada zorlanan dil, din ve inanç alanında hepten dara düşecektir. Tarihsel-toplumsal kültür mirası ve bir ulusun yaşam biçimlerini içeren çeşitli kültür varlıklarını yazılı belgelere dayanarak en iyi dil yoluyla öğrenebilirken, inanç alanında gittikçe soyutlaşan, bir yandan da sözlü kültürü çepeçevre kuşatan dinsel ve inançsal kültürü yine aynı dil yardımıyla adlandırmak ve dille temsil etmek o denli kolay değildir. Dil böyle bir durum karşısında sürekli olarak gerileyecek ve yetersizlik sorunuyla daha ciddi bir şekilde karşılaşacaktır. Din ve inanç kavramları kültürü tek başlarına oluşturabilme, hatta belirleyebilme gücüne ulaştığında kültür, yazılı belgelerden çok sözlü kültüre doğru evrilecektir. Sözlü kültür dini adlandırmalarla belirlenince tabuların çoğalmasına yol açmaktadır.

Kültür, Din ve Tabu

Tabunun özü, belirli şeyleri deneye başvurmaksızın öncel olarak tehlikeli ilan etmesidir. Tabu dizgesi insana sayısız ödev ve yükümlülükler yükler. Ama bütün bunların hepsi olumsuzdur. Ne olursa olsun hiçbir olumlu ölüğü içermezler. Bazı şeyler kaçınılması gereken şeyler, bazı eylemler çekinilmesi gerek eylemlerdir. Tabuda hep yasak etme ve engel olma söz konusudur, ahlaksal ve dinsel istekler yoktur. Çünkü tabu dizgisinde sözünü

geçiren, korkudur ve korku nasıl yöneteceğini değil, yalnızca nasıl yasak edeceğini bilir. O insanı tehlikeye karşı uyarır; ama insanda yeni bir etkin veya ahlaki güce neden olmaz. Tabu değeri ne kadar gelişirse, insanın yaşamını tam bir edilginlik şeklinde dondurarak o kadar tehlikeli olur. Tabular, edilgin bir boyut eğişi etkin bir dinsel duyguya dönüştürmüştür (Cassirer, 1997: 92-93)

İnanç ve onun belirlediği sözlü kültür, telkine dayalı bir yöntem izlediği için dili, hep belirli ve sınırlı kavramlara sıkıştırılmaktadır. Sürekli aynı soyut ve eksik adlandırmalara dayalı kavramların tekrarı, dili edinim ve performans olanaklarından yoksun bırakmakta; dildeki sonsuz sözcük öbeklerini, tümceleri üretebilme yeteneğine ve dili somut durumlarda güncel kullanımda işlevsel kılma imkanlarına ket vurmaktadır. Bu da dikkatlerin, neyin söylendiğine değil, nasıl söylendiğine odaklanmasına sebep olmaktadır. İnançın dilsel istilasını arttıkça, adlandırılan şeylerden çok, adlar ve sınırlı kavramlar telkin işleminde tekrara dayalı kısır döngüyü dile dayatmaktadır. Telkin, böylece, kültürü belirleyecek etkinliğe ulaşmış din ile büyüü ayırt edemez hale getirecektir. Bu karmaşa, adlandırılan şeylerin anlamsal içeriklerini fakirleştirdiği için geriye, arkasında hemen hiçbir somut anlam ya da anlam öbeği kalmamış salt adlardan başka bir şey bırakmamaktadır. İşin siyasi ve etik boyutunu ele almak ayrı bir çalışmanın konusudur, ancak şu noktayı hemen belirtmekte yarar vardır: Anlamları taşıyan sözcükler, taşıdıkları anlam ya da anlamlardan soyutlandıklarında, dil, etik, siyaset ve dinde birbiriyle çelişen, çarpışan ve adlar üzerinden tutturulan mücadelelerin aracı haline gelir. Bilimsel ve akademik yöntemin fukaralığını, telkinle anlamlarında koparılmış tekrara dayalı kavramların slogan olarak kullanılma alışkanlığına bağlamak pek de yanlış olmayacaktır.

Büyüye inanma, yaşam dayanışmasına duyulan derin inanç üzerinde temellenmiştir. İkel anlığı için sözcüğün

sayısız durumda denenmiş olan toplumsal gücü; doğal, giderek doğüstü bir güç haline gelir. İkel insan, kendisini her türden görünür ve görünmez tehlikeye çevrelenmiş hisseder. O, bu tehlikeleri yalnızca fiziksel araçlarla alt edebileceğini umamaz. Dünya ona göre, cansız veya dilsiz bir şey olmayıp, işitebilen ve anlayabilen bir şeydir. Bu nedenle doğanın güçleri, eğer kendilerinden uygun şekilde istenirse, yardımlarını esirgemezler. Hiçbir şey büyüü sözcüğe karşı duramaz.

Somut kültürel varlıklar ve öğeler bile, büyüsel ve dinsel adlandırmalarla anlam evrenleri bakımından daralmakta; bu daralış, dile yetersizlik olarak yansımaktadır. Dil kültürün olgusal biçimlerini dahi adlandırmada zorlanırken, inanç ve onun körüklediği sözlü kültürün soyut biçimlerini adlandırmada iyice çıkmaza girmektedir.

Özette belirttiğim noktaları sonuç yerine burada tekrarlayacağım.

Dilin bir kültür ya da düşünceye ait olan ‘şey’i ya da ‘idea’yı tümüyle temsil etmesinin önünde, inanç ve inancın gittikçe etkisi altına giren sözlü kültürün ağırlığı, hatta belirleyiciliği bir engel olarak değerlendirilmelidir. İnanç alanı ve bu alanla ilgili sınırlı kavramlar, geriye kalan daha geniş bir yaşam alanını ve bu alandan doğan kültürü sınırsızca belirlemekte; kendi alanı dışına yayılarak toplumsal iletişimi zorlaştırmaktadır. Kaza, kader, Tanrı, iman, tevekkül vb. inanç kavramları, çoğunlukla nesnel karakter taşıyan kültürel ve toplumsal alanları öznelenmekte; kendi dışındaki deneylenebilir gerçekliklerle (yani düşünce ve ideaları, nesnelere) ve somut kültürel alanlara ilişkin ‘şeyler’le ilişkisini kesmektedir. İnanç kavramlarının hegemonik kültürel baskısı yüzünden şeylerle ilişkisi öznelenen dil, o şeyleri temsil etme yetersizliği tehlikesi ile karşı karşıya gelmektedir.

Bu tehlike yalnız bu kadar kalmamakta, sözlü kültürü de kendi inanç kavramlaştırmasının nesnesi haline getirmektedir. Gerçekliklerinden ve somut yaşam biçimlerinin ürettiği kültürel idea ve

yapıp-etmelerden soyutlanmış bir dil, öznel bir inancı nesnel toplumsal iletişim modeline dönüştürdüğü gibi, sözlü kültürü de gerçekliğinden koparak günlük ve altı boş tartışmalara çevirerek sıradanlaştırmaktadır. Böylece dil, işaret ettiği ya da simgelediği şeylerden, yani gerçekliklerden uzaklaşmakta; iletişim sırf inanç alanı ve onun etkilediği sözlü kültürün dar sınırları içine hapsolmektedir. Bu da iletişimi doğrudan olumsuz biçimde etkilemekle kalmamakta, toplumda dilin ve düşüncenin zayıflamasına yol açmaktadır.

Sorunun çözümü, dil-kültür ilişkisinde inanç alanı ile nesnel kültürel alanın sınırlarını felsefi kavramlaştırma yoluyla yeniden gözden geçirmektedir. İnanç alanının ve kavramlarının, ayrıştırılması ve simgeledikleri alanın özneliği içinde mevcut kültüre ait olup olmadıklarını saptamak gerekmektedir.

Özellikle Türkçemizin temel sorunu bu noktada yoğunlaşmaktadır.

Kaynaklar

- Aksan, D., Her Yönüyle Dil, TDK Yayınları, Ankara 2000.
- Altınörs, S.A., ‘‘Düşünce ile Dil Arasındaki İlişkiye Descartes’in Yaklaşımı, Elektronik Edisyon, Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.
- Cassirer, E., İnsan Üstüne Bir Deneme, YKY, İstanbul 1997.
- Dökmen, Ü., İletişim Çatışmaları ve Empati, Sistem Yayınları, İstanbul 1996.
- Gökalp, Z., Küçük Mecmua (I-III), Çeviriyazı: Şahin Filiz, Yeniden Anadolu ve Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2009.
- Hospers, J., Felsefi Çözümlerinde Yöntem, Çev. Şahin Filiz-M. Harmancı, Kökler Yayıncılık, Konya 2000.
- Karaveli, O., Ziya Gökalp’i Doğru Tanımak, Doğan Kitap Y., İstanbul 2008.
- Özlem, D., Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi, DoğuBatı Yayınları, Ankara 2008.
- Uygur, N., Kültür Kuramı, YKY., İstanbul 1996.
- Yavuz, H., Osmanlılık, Kültür, Kimlik, Boyut Kitapları, İstanbul 1998.
- Wenying, J., ‘‘The Relationship Between Culture and Language’’, ELT Journal, Volume 54/4, Oxford University Press., October 2000,